

ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ ՌՈՒՔԻԿ

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅՈՒ ՏԱՂԵՐԸ

(Մի գլուխ «ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ» խորագրով ավարտական շարադրությունից):

Նարեկացու տաղերի մեջ երևում է ինքը՝ բնության սիրահար բանաստեղծը: Տաղերը չեն նմանվում հոգևոր շարականներին ո՛չ իրենց բովանդակությամբ և ո՛չ էլ ձևով: Դրանք աշխարհի ուրախությունից կտրված, բնությունից հեռու, անկենդան մտահղացումներ չեն: Մենք այստեղ տեսնում ենք բնությունն իր բազմազան դուլներով, — օդը, ջուրը, ամպն ու երկինքը, թռչուններն ու ծաղիկները, աստղերը, արեգակն ու լուսինը: Նարեկացու վարպետ գրչով այս ամենը իրար հետ շաղկապված են և զարմանալիորեն միահյուսված: Նարեկացու տաղերը մի մի անգին գոհարներ են մեր գրականության հարուստ դանձարանում:

չեն մտել եկեղեցական հոգևոր երգերի (շարականների) կարգը: Տաղերն իրենց բովանդակության տեսակետից ավելի աշխարհիկ բնույթ են ունեցել, դրանց մեջ մեծ մասամբ բնությունն է արտացոլվել ալյարանորեն: Հետագայում, ավելի ուշ շրջանում, «տաղ» ասելով հասկացել են միայն աշխարհիկ բովանդակությամբ հորինված բանաստեղծությունները, քանի որ նրանք միանգամայն դադարում են հոգևոր երգ լինելուց թե՛ ձևի և թե՛ բովանդակության տեսակետից: Օրինակ՝ «Տաղ սիրոյ», «Տաղ ի վերայ Գիւրջստանայ գողալներին» և այլն: Տաղերի ժողովածուն կոչվել է «տաղարան»: Տաղերը լսողների մեջ առաջ են բերել ուրախ,

լավատեսական, կյանքի և սիրո ապրումներ: Նարեկացու տաղերի կորիզն է հանդիսանում բնությունը, ուր բանաստեղծը հանդես է գալիս իր անհատական զգացմունքով: Նրա ստեղծած պատկերները իրական են և կենդանի: Վերցնենք, օրինակ, նրա տաղերից «Մենդեան մեղեդի» (էջ 376):

Այս բանաստեղծության մեջ մենք հանդիպում ենք բնության մի հույակապ նկարագրության. նոր ծագող արեգակի շողերը առավոտյան լուսավորում են մարգագետնի

դուլնոգություն ծաղիկները, իսկ երկնքի կենսատու ցողը իջնելով ծաղիկների և թփիկների վրա, զովացնում է նրանց: Ցողը ծնվում է ամպից, որի մեջ շաղ են տրված անձրևի կա-

լավատեսական, կյանքի և սիրո ապրումներ: Նարեկացու տաղերի կորիզն է հանդիսանում բնությունը, ուր բանաստեղծը հանդես է գալիս իր անհատական զգացմունքով: Նրա ստեղծած պատկերները իրական են և կենդանի: Վերցնենք, օրինակ, նրա տաղերից «Մենդեան մեղեդի» (էջ 376):

Այս բանաստեղծության մեջ մենք հանդիպում ենք բնության մի հույակապ նկարագրության. նոր ծագող արեգակի շողերը առավոտյան լուսավորում են մարգագետնի դուլնոգություն ծաղիկները, իսկ երկնքի կենսատու ցողը իջնելով ծաղիկների և թփիկների վրա, զովացնում է նրանց: Ցողը ծնվում է ամպից, որի մեջ շաղ են տրված անձրևի կա-

Յիւնները, որոնք ցողի ձևով իջնում են երկրի վրա.

«Ի ծոց ծնողին ծագումն անուն,
Յարիւոյն ծագումն եկեալ ի սէր,
Կուսին ծնեալ ծոցոյն ծաղիկ:

Մաղիկ ծոցոյ ծոց հայրենի,
Ամպոյ նման իջեալ յերկնից,
Չսէր իւր ի մեզ քաղցրիկ ցօղեալ:

Սէր ի յամպոյ ամպ սիրաշարժ,
Օղոյն ցօղեալ ի նոյն դեղման,
Վայր իջուցեալ կաթն անձրեաց:

Յողաբեր ամպի նկարագրութեանից նա անցնում է լիալուսնի նկարագրութեան, որի հետեւից հեղիկ ձեւում է «գիշերավար» աստղը (Արուսեակ), հանդերձ «բարկ» «աստեղօք»:

Երկինքանգ դարունը հրձվում է՝ Ամբողջ բնութեան ցնծութեան մեջ է, մի հոյակապ, հրաշալի բնութեան սիմֆոնիա է բացվում ընթերցողի աչքերի առաջ. հեղինակը պարզապէս նկարագրել է գեղապաճույճ երկինքը, աստղազարդ գիշերը, լուսինը և այլն: Բանաստեղծութեան մեջ Հիսուսի ծնունդը բնորոշվում է «ծագումն արիւտին» «փառաց լուսոյ» (որ է այլաբանորեն Քրիստոսի ծնունդը Ս. Կույսի ծոցից, որպէս մի գարնան ծաղիկ, կամ ինչպէս ցողն է ծնվում գարնան ամպից) մեջբերումներով: Այստեղ հեղինակի ոգեւորւթյունը բարձրանում է և նա հիացած գոչում է.

«Երգ դարմանալի, երգ շարժվարժենի,
Տեղի եղեր Բարեկերտին»:

Հանձարեղ հեղինակն ամեն կերպ աշխատում է ամենագեղեցիկ դույններով ներկայացնելու Հիսուսին:

Իսկ ինչպիսի՞ն է «Բարեկերտ»ի մայրը՝ Աստվածածինը: Աստվածածինը նարեկացու մոտ մի «համերամ խորհուրդ» է, տեղնուտեղը «երամից զարդ», հասակը նոճի, նըշդարենի, իսկ հոնքերը՝ նուրբ, իրար կցված կամարներ, կարծես «միջօրէի ժամ»ն է բացվում, իսկ աչքերը՝ ծով:

«Աչքն ծով ի ծով ծիծաղախիտ
Մաւայանայր յառաւօտուն,
Երկու փայլակնաձև արեգական նման,
Շողն ի ժմին իջեալ յառաւօտէ լոյս»:

Գեղեցիկ կույսի մաղերը «եռահիւսեակ» բոլորվել են նոնանման ալտերի երկու կողմերը.

«Սարգիստունկ գեղաշիտակ

Մայրից ծաղկանց,

Որոյ սիւնն ի սրտին, նուախալօրէն
Կարկաջայր սաթերեղունի սէր»:

Ձեռքերը բռնել է կամարանման.

«Բերանն երկթերթի, վարդն ի շրթանց
կաթէր,
Լեզուին շարժողին քաղցրերգանայր
տաւիղն.

Մոցն լուսափայլ կարմիր վարդով լցեալ,
Մղիքն ծիրանի մանուշակի հոյլք:

Խնկեալ ի կնդրկէ,
Բուրվառ հրով աստուածայնով լցեալ,
Չայն քաղցրանուագ, որ ի նմանէ
հնչէր»:

Բանաստեղծը չի մոռանում ամենայն մանրամասնութեամբ նկարագրելու նաև նրա հագուստները՝ կապույտ, ծիրանի, բեհեզյա պատմուճանք, շափուլա թանկագին քարերով զարդարված կամարակապ, ոսկեւորուն, արծաթափայլ գոտին.

«Գեղեցիկ պատմուճանան զարդարեալ
էր

Ի կապուտոյ, ի ծիրանոյ, ի բեհեզոյ,
Ի յորդանէ:

Գօտին արծաթափայլ ոսկեւորուն,
Կամարակապ յալկանց, յալկանց

շափուլայ,
Մանրամասին յօրինուածով՝ պճնեալ»:

Աստվածածնի գեղեցկութեան սքանչելի պատկերացումից ընթերցողի մոտ դրսևորվում է հեղինակի հոգու ներքին բովանդակութեան կատարելւթյունը և գեղեցկութեան զգացումը:

Ս. Կույսի նկարագրութեաններից հետո, նարեկացին անցնում է բնութեան բազմադան նկարագրութեաններին: Ահա նրա «Տաղ Յարութեան», որը կարծես շարունակութեանն է «Տաղ Մենդեան»ի:

Այստեղ Քրիստոսի Մենդյան առթիւ ավետիս է տրվում բոլորին, ամբողջ տիեզերքին, կարծես ինչ որ ժողովրդական տունախմբութեան լինի, ավետիս է տրվում ծառերին, խուռներում փթթած վարդերին ու ծաղիկներին.

«Աւետիս ծառոց ծաղկանց
Բողբոջախիտ խիտասաղարթ,
Գոյն գեղեցիկ պտղինաւէտ,
Ակնահաճոյ համ քաղցրունակ,
Հոտ բուրաղուարթ, փունջ խուռներա՛մ
Մայրից վարդից փթթինազարդ:
Թերթ տարածեալ ոսկեհաճանջ,
Տերեալախիտ կանաչացեալ» (էջ 380):

Անգամ ավետիս է տրվում ջրերին և աղբյուրներին,

«Յորդ աղբերաց, հոյլ վտակաց,
Զոր մանուածոյ ծիծաղ ծաւալ,
Կարկաշահոս, ուղխինահոս,
Մայթինասէր, մանուածաւալ,
Շրջանապտուտ մանր աւագին,
Հոլով խորոտ մէտ մէտ զուգին,
Վայր վեր անէջ, վեր վայր ի վեր՝
Փութան ի ջուրս Յորդանանու» (էջ 381):

Այստեղ ջրերի նկարագրութիւնը այնպիսի վարպետ, ռեալիստական գրչով է կատարւած, որ անգամ լսւում է կարկաշահոս վտակի բարակ ջրի շիթի ձայնը: Թվում է, թե ջրերի այդ կարկաշը անուշ ծիծաղում է, մանր աւագի շրջապտուտ, ջրի հոսանքից վետովետացող ջրերի ուրախ ընթացքը, այս բոլորը կազմում են բնութիւն ներդաշնակութիւնը: Բանաստեղծութեան վարպետը կարողանում է մի տողով, սառը հովից հանդարտիկ ծիփացող ծովի սարսուռը հաղորդել ընթերցողին:

«Մաւալ ծով ծիծաղ քաղցր օդով
շարժենայր»
(Տաղ եկեղեցւոյ, էջ 385):

Այսպիսով, բնութիւնը Նարեկացու սահուն գրչի տակ վեր է ածվում բանաստեղծական հրաշալի, պատկերավոր, պարզ ու սահուն տողերի: Նարեկացու համար բնութիւնը մի անսպառ, հարուստ գանձարան է, որտեղից բանաստեղծը պիտի օգտվի որքան կարող է: Ուշագրավ է և բավական հետաքրքիր նրա «Յարութեան» գեղեցիկ տաղը:

Այս տաղի մեջ պատկերվում է շքեղ բեհզներով և ծիրանիններով զարդարված մի սալ, որի վրա դրված ուկեղեն դահին նստած է «որդին արքայի» (այլաբանորեն՝ Քրիստոս): Աջ ու ձախ կողմերում բազմել են սերովբեններն ու քերովբենները, իսկ գեղեցիկ մանուկները, ձեռքերին քնար և սաղմոսարան, երգում են «Փառք Քրիստոսի յարութեան»: Այնուհետև սալը ճոնշալով շարժվում է Մասի աջ կողմից և գալիս մտնում է Երուսաղեմ: Հիմա տեսնենք թե ի՞նչպիսի պատկերավոր երեակալութեամբ է ստեղծել Նարեկացին այս բոլորը (էջ 381—382):

Սկզբում մանրամասն նկարագրում է սալի վրայի իրերը.

«Եւ ի վերայ նորա ամոռք են կարգեալք,
Եւ ի վերայ նորա գահոյք ոսկեղէնք,
Եւ ի վերայ նորա բեհզք ծիրանիք»:

Սակայն սալի վրա կան նաև որպիսի դարձարանք (զուցե եզներե կերն է)՝

«Հարիւր բարդ խորձան, վեց կորնկան,
Մին մանուշակ խրձաղիղեալ»:

Բայց սալը անշարժ կանգնած է Մասի աջ կողմում.

«Ի մասեաց յաջ կողմանէն
Սալիկն ածեալ են կացուցեալ,
Եւ ահա շարժէր սալիկն այն,
Եւ ահա շխաղայր անիւն այն»:

Եվ քանի դեռ սալը չի շարժվել իր տեղից, բանաստեղծը սկսում է եզներե, սալի և սալապանի մանրակրկիտ նկարագրութիւնը: Սալի՝

«Սամիքն են արծաթի, լուծն էր ոսկի,
Եւ սամոտիքն ապրիշիմի,
Փոկեր շարած շարանման հոյլ
մարգարիտ»:

Իսկ եզները ամբողջովին սաթ ու սպիտակ են.

«Մաղկախայտուցք, արագաքայլք,
ընթացականք,
Եղջերն ամէն խաշանման,
Եւ մազն ամէն հոյլ մարգարիտ»:

Այս ամբողջ նկարագրութեան ժամանակ,

«Չշարժէր սալիկն այն,
Չխաղայր անիւն այն»:

Բայց ահա հանկարծ լսվում է «ճոճ», «ճապով», «ուռամիջակ», «հաստաբաղուն», «լայնաթիկունք», «խարտիշագեղ», ճորտ գլուղացու ահեղագոշ ձայնը, նա կանչում է «եզն ամոլին» և սալը տեղից պոկվում է, խաղում են անիւները և սալը հանդարտ իջնում է սարն ի վար.

«Ի գիւ դայր սալիկն ի գիւ,
Ի Մասեաց յաջ կողմանէն՝
Սալիկն ի գիւ դայր ի գիւ»:

Ամբողջ տաղը մի հոյակապ նկարագրութիւն է թագաւորական կամ իշխանական սալի, կենդանի տոնական թափորի:

Սալի ամբողջ ընթացքը այնքան բնական ու կենդանի է, որ ընթերցողը բանաստեղծութեան պիտիկ տողերի միջից տեսնում է սալի գլորվող անիւները և լսում սալի ճոնշոցը: Ուշագրավ է մի երևույթ, որ Նարեկացին իր սրեղիայի նյութ է դարձրել առաջին անգամ հայ ճորտ, շինական գլուղացուն, որը նկարագրված է առնական գծերով, նկարագրված է իր առօրյա աշխատանքի ժամին, իր սալը քշելիս: Նարեկացու մոտ բնութեան անշարժ, քարացած պատկերը չէ որ արտացոլվում է, ընդհակառակը՝ նա իր նկարա-

գրութեամբ բնութիւնը դնում է շարժման մեջ. ջուրը կարկաշտում է, սալը և եզները շարժվում են, գլուխացին գոշում է, քամին սվալում է, անդամ ստիպում է քայլել Ս. Կույսին, և այդ քայլվածքի մեջ արտահայտվում է նրա կանացի ողջ հրապույրը:

Բնութիւնը գույների ամենանրբին երանգն անգամ չի մոռացված, մենք տեսնում ենք ոչ թե լոկ մի լուսանկարչական պատճենահանում, այլ արվեստագետ նկարչի գունազեղ մեծ կտավը, որտեղ կա շարժում և կյանք:

Նարեկացու երիտասարդական շրջանի լավատես տրամադրութիւնների արդշունքն է նրա Հարության մի այլ տաղը՝ «Մեղեդի Յարութեան»: Այս տաղի մեջ ալլաբանորեն պատկերված է Քրիստոսը, որն իջնում է լոկսից և սանդարամետի ձեռքից ազատում է սատանայի գերյալներին: Բանաստեղծի երեւակայութիւնն այստեղ ևս բնական գեղեցիկ համեմատութիւն է ստեղծել: Քրիստոսին պատկերել է հզոր առյուծի կերպարանքով, որը մոնշում է խաչի վրայից և նրա սահել մոնշոցից դղրդում, սասանում է ողջ սանդարամետը:

«Ես ձայն դառնումն ասեմ,
Որ գոչէր ի քառաթևին,
Ի քառաթևին գոչէր,
Ձայն առնէր ի սանդարամետսն.
Սանդարամետսն այն դող եղեալ,
Սասանէր ի ձայնէն ահեղ» (էջ 382):

Այնուհետև նա քանդում է դժոխքի ամբու-
թիւնները և ազատում գերյալներին.

«Գերեացն երանի ասեմ՝
Որ եղեն ի յառն առնեմն,
Ի յառն առնեմն եղեն՝
Այլ շունին ակն տանջելու» (էջ 383):

Բանաստեղծի այս նախնական շրջանի բանաստեղծութեան մեջ դեռ սատանայի չարի մարմնացման էական գծերը չեն խտացված և տիպականացված, նրանք իրենց հետագա զարգացումն ու խորացումն են ստանում «Մատեան ողբերգութեան» պոեմում: Այստեղ սակայն կարևորն այն է, որ հեղինակի «պոետիզմը» է գրեթե ամբողջով, սատանան չէ որ հաղթում է մարդուն, այլ Քրիստոսը, որը փշրում է սատանայի կապանքները: Նշանակում է՝ վերջ ի վերջո շարի դեմ հաղթանակը տանում է բարին, գեղեցիկը:

Սոցիալական փոխհարաբերութիւնների փոփոխման հետ զուգընթացաբար փոխվում է նաև հեղինակի աշխարհայացքը: Նարեկացին, տեսնելով, որ աշխարհը չար է, որ անի-

լավութիւնն ավելի շատ է քան բարեգործութիւնը, որ մարդկային և ոչ մի օգնութիւն չի կարող սփռել աշխարհի մեծ վիշտը, որ կուտակված է իր տառապած հոգում, որոշում է փախչել, վերանալ աշխարհի տառապանքից ու հոգսերից: Նրա այսպիսի մտորումները գրեթե ամբողջով են «Մատեան ողբերգութեան» պոեմի մեջ: Այստեղ արդեն հաճախ չարը «սատանան», հաղթանակներ է տանում բարու դեմ, սատանայի դայթաղայների թիվը շատանում է, այս արդեն հեղինակի հոռետեսութեան ցայտուն արտահայտութիւնն է, որ գրեթե ամբողջով է պոեմի մեջ: Նույնպիսի հմուտ արվեստով և զուտ վերածննդի շունչով է գրված նրա «Տաղ Վարդապետի»-ն: Այս տաղի վերնագիրն ու վերջին երկու տողերն են, որ հիշեցնում են ինչ որ կրոնական բան, իսկ տաղի ամբողջ բովանդակութիւնը՝ բնութեան հրաշալի պատկերումն է:

Այստեղ եկեղեցական-կրոնական գունավորման նշույլ անգամ չկա: Վերնագիրը, քրիստոնեական իմաստով, չի համապատասխանում բովանդակութեանը, իսկ հեթանոսական առումով՝ ամբողջովին համապատասխանում է: Վարդապետ անունը, ինչպես դիտենք, մնացել է հին հեթանոսական շրջանից — երբ Գրիգոր Լուսավորիչը քրիստոնեութիւն հաստատեց Հայաստանում, նա միեւնոյն ժամանակ հեթանոսական տոները (որոնցից ժողովրդին բաժանելը շատ դժվար էր) հարմարեցրեց քրիստոնեական տոներին: Այդպես էլ Վարդապետի հեթանոսական տոնակատարութեանը, որը նվիրված էր սեռո և գեղեցկութեան հեթանոսական աստվածուհի Աստղիկին, հարմարեցրեց Քրիստոսի պաշտակերպութեան տոնը: Սակայն ժողովուրդը, ըստ հին տրագիկայի, տոնախմբութիւն էր սարքում Վարդապետի տոնի առթիւ: Վարդապետի տոնակատարութեան ժամանակ մարդիկ ուրախանում էին բաղմազան ձեւերով՝ իրար վրա ջուր էին սրկում, դիցուհու պատվին վարդեր էին տարածում, աղաւնիներ թռցնում և ուրիշ մեծամեծ հանդեսներով նշանավորում էին այդ մեծ տոնը: Եվ ահա Նարեկացին իր տաղի մեջ նկատի ունի ժողովրդական այդ տոնախմբութիւնը: Վարդապետի տաղի մեջ բանաստեղծական հոյակապ շնչով նկարագրված է գարնան կանաչագեղ բնութիւնը: Բնութիւնը իր դարթնքն է ապրում ձմեռային խորը քնից հետո՝ սոսիի և տոսախի ծառերը վարդագույն ոստեր են արձակել: Արևի կենսատու շողերի ներքո ծաղկում է ծովածաղիկը, իսկ գույնզգույն ծաղիկների մեջ պճնվել են վարդն ու շուշանը, և նույնիսկ, սկսել են հասնել պտուղներ:

բը, վառվում է կարմիր վարդը, իսկ շուշանը
շողում է «դէմ արեգական»։ Մաղկող ու փըթ-
թող գարունը անուշաբույր բուրմունք է տա-
րածում իր շորս կողմը։

«Գոհար վարդն վառ առեալ
ի վեհից վարսիցն արփենից։
ի վեր ի վերայ վարսից
Մաւալէր ծաղիկ ծովային։

Ի համատարած ծովէն
Պղպջէր գոյնն այն ծաղկին,
Երփին երփնունակ ծաղկին
Շողշողէր պտուղն ի ճղին։

Քրքում վակասիր պտուղն,
Մնանէր խուռն տերեւով։

Ի փունջ խուռներամ վարդից
Գոյնզգոյն ծաղկունք ծաղկեցան։
Այդ սօս ու տօսախ ծառերդ
Վարդագոյն ոստոս արծակեցին։
Այդ նոճ ու բողբոջ արօսդ,
Զարդ առեալ վարդն շուշանին.
Շուշանն շողէր հովտին,
Շողշողէր դէմ արեգականն»

(էջ 384—385)։

Բայց ինչպես միշտ, այնպես էլ այստեղ,
Նարեկացին իր բանաստեղծական տաղանդի
համեմատ չի բավականանում նկարագրու-
թյան այս շափով։ Բնությունը կարծես մի
տեսակ աշխուժանում է այս նկարագրության
հաջորդող մյուս տողերում, երբ փչում է
հյուսիսային մեղմ զեփյուռը, ամբողջ օդը
լցված է լեռնային քաղցր ու զով ցողով, այդ
անուշաբույր ցողից երփներանգ ծաղիկներն
ու շուշանը մարգարտանման շողով թաթախ-
վում են և շորորում իրենց գլխիկները, ցողը
ծնունդ է գարնան ամպին, իսկ ամպն՝ արե-
գակի։

Բայց արդեն երեկո է։ Փոխվում է ամբողջ
բնությունը, երկնակամարում գունդ-գունդ
լուսնի շուրջն են բոլորվել փայլուն աստղերը
և փայլում են մեղմիկ։ Խաղաղ լուսնակ գի-
շեր է։

Բնության այդ հրաշագեղ տեսարաններն
ահա թե ինչպիսի գունեղ կերպարանք են
առել Նարեկացու գեղեցիկ ոճով։

«Այն հիւսիսային հաւէն,
Հով առեալ գոհար շուշանին,
Յայն հարաւային լեռնէն,
Քաղցր օդով ցօղէր շուշանին,
Շուշանն շաղով լցեալ,
Շող շաղով և շաղ մարգարտով,
Մաղկունքն ամէն շաղ առին,
Շաղն յամպէն, ամպն յարեգակէն,
Աստեղքն ամէն շուրջ առին,
Դէմ լուսնին գունդ գունդ բոլորին,
Գունդ գունդ խաշաձև գնդակ,
Յօրինուած երկնից շրջանակ»։

Բանաստեղծն այստեղ ոչ միայն ունի բնու-
թյունը ճանաչելու լավագույն զգացում, այլև
հրապուրիչ արվեստ, այնպես որ նրա գրած
տողերը մի անգամ կարդացողը նորից ու
նորից կարդալ է ցանկանում։

Նարեկացին առաջինն է, որ հայ հեթանո-
սական շրջանի, ինչպես և սիրո գովերգումը
բանաստեղծության նյութ դարձրեց։

Սակայն Նարեկացու մոտ մի քանի տեղ
տաղերի մեջ հանդիպում ենք կրոնական
թափանցիկ, նուրբ շարժի, որի տակից իս-
կությունը ամբողջովին երևում է, իսկ շատ
անգամ նա աղատ ու համարձակ երգում է
բնությունը։ Բնությունը Նարեկացու մոտ
դիտվում է իր օրինաչափ զարգացման մեջ։
Տաղերի մեջ ցայտուն կերպով արտահայտ-
վում են Նարեկացու պանթեիստական հա-
յացքները։

Նարեկացու տաղերով սկզբնավորվում է
հայ պոեզիայի վաղ արշալույսը։

